

LA FIGURA DE MESTRE BALTASAR TORTELLA I MUNAR. LA CELEBRACIÓ DEL 40È ANIVERSARI DE LA DISTINCIÓ DE LA MEDALLA D'OR AL MÈRIT AL TREBALL (1964-2004)

SEBASTIÀ GAMUNDÍ ANDREU¹
BARTOMEU MARTÍNEZ OLIVER

Dedicat amb tota la meva estima i afecte a mestre Baltasar Tortella i Munar com a prova de l'alegria que sent tota la ciutat d'Inca per l'honor que va merèixer en la concessió de la Medalla d'Or al Mèrit en el Treball per la vostra exemplar perseverança.

(Sebastià de Cas Cego)

INTRODUCCIÓ

"Un día el niño Sebastián Gamundí se asomó al taller y se entusiasmó con el trabajo de l'amo Baltasar. Desde entonces ha nacido entre ambos una entrañable amistad"²

La premsa de Balears l'any 1963³ mencionava com a possible Medalla d'Or al Treball mestre don Baltasar Tortella. En els salons del centre parroquial de Santa Maria la Major d'Inca es van reunir unes trenta persones representatives en diferents sectors del nostre municipi amb l'objectiu d'estudiar la possibilitat de gestionar davant les autoritats nacionals la concessió de la Medalla d'Or al Treball a mestre Baltasar Tortella, *es Cego*.

1 Mestre artesà i escudeller de Cas Cego. El Sr. Bartomeu Martínez ha duit a terme la investigació documental. Sebastià Gamundí neix a sa Pobla l'any 1954, on començà a treballar l'art de l'escudelleria als 7 anys, com a aprenent de mestre Baltasar Tortella, que continuava treballant el fang malgrat que era completament cec. Cinc anys més tard mestre Baltasar morí i Sebastià Gamundí quedà a càrrec de la fabricació de l'escudelleria sota la direcció de les heredes de mestre Baltasar. Des de l'any 1978, s'ha dedicat a renovar l'acceptació de les seves obres artesanals al mateix temps que manté la tradició escudellera de l'illa i del negoci familiar, que data de fa més de 100 anys.

2 Entrevista de la revista *Brisas* de l'any 1964 realitzada per José María Sanjuán i fotografies d'Antonio.

3 Diari *Baleares* del dia 9 de juny de 1963.

La finalitat d'aquest article és retre un sincer i merescut homenatge a un dels símbols culturals i populars més importants d'Inca, com és la seva manufactura gerrera i artesanal a través del món del fang.

Hem de dir que amb la incorporació de les Illes Balears a l'òrbita cristiana fins al segle XVII, comencen a detectar-se en el panorama domèstic mallorquí les *ceràmiques a pinzell* fabricades a Inca. És convenient recordar que la concentració de gerrereries durant el transcurs medieval quedà establerta a tres indrets en concert: Palma, Inca i Manacor.

Diu així la cançó popular del nostre municipi:

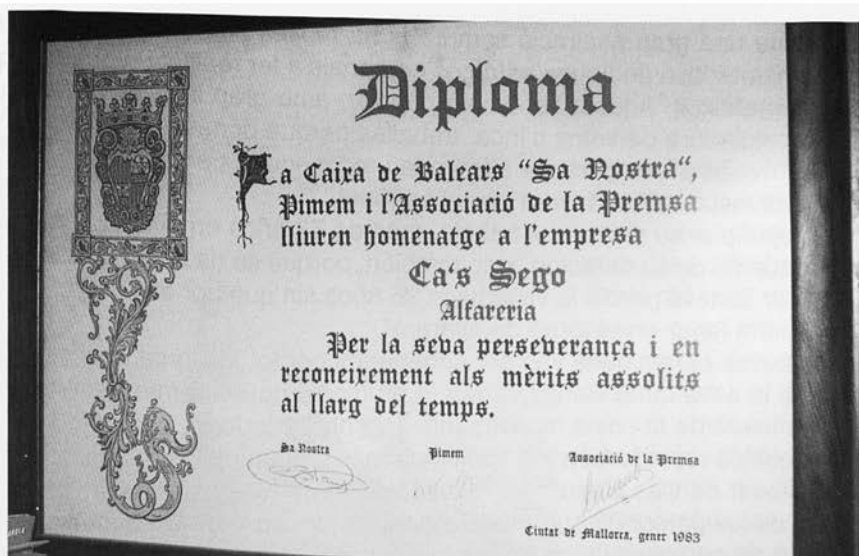
*He afinat un forn d'oller
Que li donen embocades.
He pensant moltes vegades
Si éreu vós lo meu bé.*

Va ser l'any 1891 quan l'escriptor, pintor i arquitecte Pere d'Alcàntara Peña publicà l'edició de la *Guía Manual de las Islas Baleares*, a la qual feia relació nominal de las *alfarerías y los tejares* deixant constància de les vuit existents a Inca: Martí Coll, Andreu Company, Joan Torrens, Rafel Torrens, Baltasar Tortella (Ca s'Aleix o Cas Cego), Bartomeu Tortella, Francesc Tortella Ramis i Guillem Tortella (Can Piritis).

Inca recorda el món del fang, les teuleres i les gerrereries amb noms de carrers: carrer dels gerrers⁴ i carrer dels terrers.⁵

4 El gremi de gerrers d'Inca tenia una activitat molt dinàmica a la ciutat. És per això que, per exemple, sufragaren la campana de bronze de Santa Magdalena.

5 AAVV. *Callejero y planos de pueblos de Mallorca*, Palma, Ediciones Cort, 1988.

És per això que, d'aquesta tradició ancestral, s'ha decidit estudiar la figura insigne de mestre Baltasar Tortella i Munar en l'aniversari de la concessió de la Medalla d'Or al Treball concedida ara fa quaranta anys (1964-2004), tenint en compte que l'any que ve, el 2006, en farà també quaranta de la seva mort.

Inca sempre ha estat terra del fang, tan sols cal constatar que el petit mestre Baltasar a la seva joventut en va conèixer un ampli ventall: la teulera de Can Garí, Can Regalat, Cas Cego, Can Piritis, Can Torrens, el molí de terrissa d'Andreu Company a l'actual avinguda d'Alcudia.

Gràcies a les fonts orals i testimonials úniques del seu alumne en actiu - vigent terrissaire a la nostra ciutat- Sebastià Gamundí i Andreu, la seva dona Cati, l'aplec documental donat a l'Ajuntament d'Inca pel Sr. Joan Llabrés Estrany dia 13 de novembre de l'any 2002, vertader promotor d'aquest esdeveniment social de 1964 per ser ell el president de la Comissió Ciutadana d'Inca que impulsà tal reconeixement i estudiat aquí per l'historiador de l'Art de la UIB Bartomeu Martínez Oliver, es realitzarà un estudi acurat i rigorós dels condicionants laborals, artístics, socials i polítics que dugueren el Govern espanyol a atorgar tan merescuda distinció a Inca.

IL·LUSIÓ POPULAR PEL RECONeixEMENT A MESTRE BALTASAR

Era l'any 1963 i jo, amb nou anys, veia com el meu mestre, que en tenia 81, d'ells 75 dedicats a produir obres d'art en fang i ceràmica, plats morenos, vaixelles mallorquines, produïa al dia unes 600 peces en el taller de Cas Cego. Rep aquest malnom, ja que l'any 1938 la ceguesa li llevà la visió total dels dos ulls, fet que el condicionà en tots els aspectes de la seva vida manco en el de treballar per a aquell ofici, en el qual les mans i la creativitat juguen un paper molt important.

Darrere una gran aspiració sempre hi ha moltes persones que d'una forma altruista i voluntariosa dediquen esforços personals a fer realitat un projecte que ha sortit d'ells mateixos. Aquest sentiment popular, amb gran il·lusió, va fer que una comissió postuladora de veïns d'Inca treballàs perquè donassin la Medalla d'Or al Mèrit en el Treball a una persona admirada i reconeguda per tothom.

El diari insular *Última Hora*⁶ diu el següent:

"Es ejemplar su vida en el trabajo, más de 72 años en el sector, no sólo por lo poco frecuente de su duración, sino también, porque se da la circunstancia de que Don Baltasar Tortella perdió la vista hace 25 años sin que por ello haya abandonado su cotidiana labor en el torno de alfarero".

Les seves ceràmiques van ser conegudes per tot Mallorca tenint en compte que part de la seva fama illenca va ser la promoció duta a terme a diferents establiments hotelers de la costa mallorquina. Tassons, cendrers, gerros, plats i vaixelles mallorquines representen les tipologies més conegudes i venudes per part de mestre Baltasar de Cas Cego.

Una de les persones que més va incidir a fer conèixer la seva tasca i així fer que un grup de persones lluitassin per la concessió de la medalla fou l'inquer Joan Llabrés Estrany. Record com de petit aquest caràcter afable i amistós del meu mestre se sumava a un dels seus màxims plaers: la conversa amb un bon amic amb la convidada d'un sempitern cigarret que fumava amb total delicadesa⁷.

Quan vaig començar al taller, vaig canviar els torns de l'escola per anar-hi els vespres. Era un món totalment nou per a mi, diferent. Tenc constància que feia 130 cendrers amb una hora i mestre Baltasar en feia 90.

Un matí va fer una aposta amb un amic seu, n'Amorós, per veure quan de cendrers faria en un matí. La diferència va ser sorprenent. Tan sols ell era mereixedor d'aquesta gran distinció estatal.

6 Diari *Última Hora*, dijous 27 de juny de 1963.

7 Sempre tenia els cigarrets a una escudella, els quals li feia jo. Record com venien autocars entre setmana, un total de tres cada dia, i sempre deixaven almoïna, que ens repartíem. Els sobrants dels diners servien per refrescar-nos amb un tassó de pinya ben fresc.

ASPECTES BIOGRÀFICS

Va néixer a Inca el dia 6 de novembre de 1882 al carrer Paradís i als sis anys d'edat va quedar orfe per la mort prematura del seu pare. Va aprendre l'ofici artesanal del fang del seu padrí patern quan tan sols comptava amb 8 anys. Les escudelles d'aquell moment es venien a cinc cèntims la unitat. Ni dissabtes ni diumenges, l'amo en Baltasar no tenia vacances, no sabia què eren: el nin Tortella omplia tot el carro que tenien

al taller i a les quatre de la matinada feia un llarg camí fins a la finca de Son Gual. També anava a la finca de s'Avencar, on recollia el call vermell, i als terrers de Mandrava, l'argila. A la una del migdia, tornava a casa amb la terra vermella perquè després de la migdiada ficava les seves mans al fang. Així, amb la fórmula de 4 de call per 1 d'argila, sorgia la terrissa vernissera.

El dia 21 de novembre de 1906 va trobar l'amor de la seva vida: Esperança Estrany Ferrer, amb qui va tenir una nissaga de sis fills, un dels qual encomanà l'ànima a Déu per servei a l'Estat espanyol.

Miquel Tortella Estrany, el tercer dels germans, va morir al front de la Batalla de l'Ebre.⁸

Mestre Baltasar ja no veuria mai més els seu fills i no tan sols va lamentar aquesta pèrdua tan estimada, sinó que també el dia 14 de juliol de 1938 va perdre totalment la vista a conseqüència d'hemorràgies oculars que li ocasionaren un despreniment de retina.

Magdalena, Maria, Paula i Esperança, filles del seu matrimoni, sentiren un profund sentiment de recolzament cap al seu pare, i d'elles n'Esperança fou superiora de les Germanes de la Caritat l'Hospital de Felanitx. Aquesta conjuntura familiar i personal tan adversa va conviure tota la seva vida amb l'inseparable procés creatiu i artesanal del món del fang.

L'any 1942 es traslladà a Palma per participar a l'Exposició d'Artesania Balear organitzada per la Delegació Sindical Provincial, en què va aconseguir un diploma de mèrit gràcies a les diferents opinions favorables del jurat. Durant molts d'anys va exercir de proveïdor dels menjadors d'auxili social, dels quarters de la Marina de Palma i del d'Infanteria de General Luque d'Inca.

⁸ Concretament a la IV Brigada de Navarra, extret de: "Ha fallecido en Inca el Excmo. Sr. Don Baltasar Tortella Munar Es Cego" a *Diario de Mallorca*, 22 de maig de 1966, p.18.

Crec sincerament, i des del convenciment d'haver estat una persona que l'he conegut de primera mà, que si la Medalla d'Or al Mèrit pel Treball fou instituïda per distingir els qui d'una manera exemplar van destacar en el món laboral espanyol, no hi cap el més mínim dubte que ho va merèixer Baltasar Tortella Munar. Morí el mes de maig de 1966.⁹

BALEARS VA DEMANAR AQUESTA HONORABLE DISTINCIÓ

Aquest és un dels titulars¹⁰ que encapçala una de les moltes publicacions de l'època que es varen fer ressò de la gran notícia pel municipi d'Inca. Amb motiu de la diada espanyola del 18 de juliol li va ser concedida la gran distinció per part del Ministeri de Treball, que va honrar no tan sols la persona, sinó l'entrega absoluta amb molt d'amor i constància a la seva obra diària.

El que deia tothom, els cafès, els diaris, les places i els mercats d'Inca és que la medalla és per al mestre Cego d'Inca, però que alhora aquesta agafa més nivell amb la seva imposició. Quaranta anys després ens adonam de la importància que un Consell de Ministres encapçalats pel règim de Franco decidís dia 1 d'octubre de 1964 atorgar aquests insignes reconeixements: "Trabajo. Decreto por el que se modifica el de 22 de diciembre de 1950 que organizó los Colegios Oficiales de Graduados Sociales (...) Decretos por los que se conceden las Medallas al Mérito al Trabajo en su categoría de Oro a Don Baltasar Tortella Munar (...)."

EL DIA 1 D'OCTUBRE DE 1964, DIA HISTÒRIC PER A INCA

Confirmada la notícia i ratificada pel delegat de Treball, el Sr. Luis Burguera García¹¹, ara el que esperava tota la ciutat d'Inca i tota la premsa de Balears és que confirmàs la seva assistència el ministre de Treball, encara que ho va fer el Sr. Ricardo Gómez Acebo, sotssecretari del Ministeri de Treball.

Els mitjans de comunicació feren un desplegament sensacional per transmetre dia a dia els esdeveniments puntuals que s'anaven succeint. Les càmeres de televisió espanyola (TVE) recorregueren diversos punts de la geografia insular, entre ells Inca, que obrí les portes a Espanya a través del taller de mestre Baltasar Tortella.¹²

9 Coll, Guillem, "Veinticinco aniversario de la medalla de oro al mérito en el trabajo a Baltasar Tortella" al diari *Baleares*, 16 de novembre de 1989, p.12.

10 Diari *Baleares* del dia 19 de juliol de 1964.

11 "Luis Burguera expresa su satisfacción por tan alta distinción de un trabajador mallorquín" article complet al diari *Baleares*, 20 d'octubre de 1964, p.8.

12 "Las cámaras de televisión se pasearon por Mallorca" al diari *Baleares*, 22 d'octubre de 1964. Article complet.

Sempre em va sorprendre una cosa de l'amo en Baltasar: les seves mans tan admirades pels reporters que venien de Madrid eren els seus ulls al cos. Acariciava d'una forma tan senzilla i delicada la terra mallorquina convertida en fang per produir artesanalment obres d'art útils per a les persones.

Don Joan Llabrés Estrany, president de la Comissió Ciutadana Inquera, va ser un dels motors perquè aquest expedient viatjàs a Madrid. Trenta-cinc membres formaven aquest òrgan de participació popular i al capdavant d'ell, un gran amic meu i professor mercantil. Gràcies a ell hem pogut escriure aquestes notes recordatòries d'una fita històrica per a Inca, ja que donà de manera totalment gratuïta a l'Ajuntament d'Inca l'any 2002 un aplec documental¹³ de tota la premsa de l'any 1963 que feia referència a la condecoració de mestre Baltasar Tortella.

La Comissió redactà un expedient sobre la llarga trajectòria humana i professional de l'artesà, un aplec de molts de folis segons explica la premsa.¹⁴

Joan Llabrés, a una entrevista concedida al *Diario de Mallorca*, conta com es va fer l'adquisició de la Medalla:¹⁵

"Lo realmente hermoso de la medalla es que ha sido adquirida por suscripción popular. Tantos eran los que querían entregarnos su parte económica (5 pesetas) que nos vimos obligados a aceptar una irrisoria cantidad de cada uno.

Es de oro toda ella y lógicamente vale mucho; aunque hubiera valido un millón más, obraría en nuestro poder."

El dia 15 de novembre de 1964 s'anunciava l'arribada a Palma, en un vol d'Iberia que arribava de Madrid, del Sr. Ricardo Gómez Acebo, sotssecretari del Ministeri de Treball, que fou rebut pel governador civil de Balears i altres autoritats de la província.¹⁶

El programa d'actes de dia 15 de novembre de 1964 estava totalment preparat i és per això que trobam important la reproducció del text íntegre per al seu coneixement:

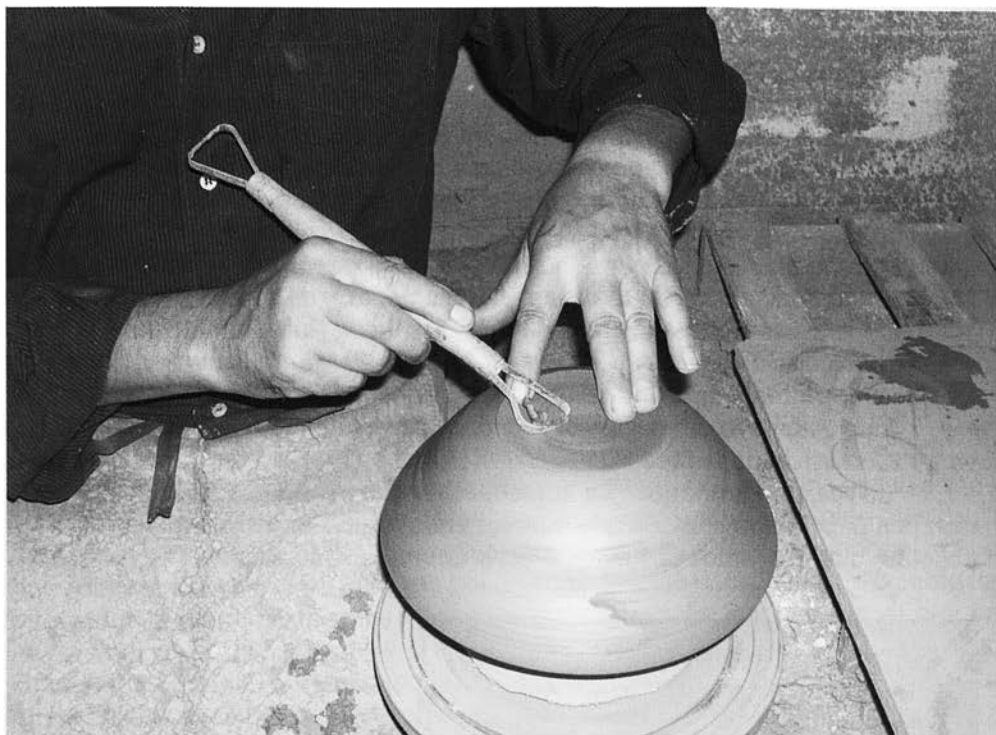
"(Portada) El Estado Español ha concedido la Medalla de Oro al Mérito en el Trabajo a nuestro convecino alfarero Mestre Baltasar Tortella Munar. España honra

13 El document és un aplec informatiu del senyor Joan Llabrés i Estrany, que en un total de 42 pàgines ha col·leccionat i recopilat hemeroteca al voltant de mestre Baltasar Tortella i Munar. Aquest valuós document roman a l'Arxiu Històric municipal des del 13 de novembre de 2002.

14 "El próximo domingo le será impuesta la Medalla de Oro al Trabajo a l'amo en Baltasar. Ha sido costeada por suscripción y ya se encuentra en Inca" a *Diario de Mallorca*, 11 de novembre de 1964.

15 "El próximo domingo le será impuesta la Medalla de Oro al Trabajo a l'amo en Baltasar. Ha sido costeada por suscripción y ya se encuentra en Inca" a *Diario de Mallorca*, 11 de novembre de 1964.

16 "Llego el subsecretario de Trabajo de España" al diari *Baleares*, 15 de novembre de 1964.

a un destacado trabajador entre los que formamos la gran familia laboral inquense, por lo que tan alta distinción a todos nos honra.

El próximo domingo les será impuesta con toda solemnidad por el Ilmo. Sr. Subsecretario del Ministerio de Trabajo, en nombre y representación del Excmo. Sr. Ministro.

A este acto, en el que se premia a un humilde artesano, no puede faltar el calor y entusiasmo propios de la satisfacción que todos compartimos.

Conciudadano, colabora con tu presencia a la brillantez de los actos programados.

Festividad de Santa María la Mayor (15 de noviembre de 1964)

10.00. Recepción del Ilmo Sr. Subsecretario del Ministerio de Trabajo en el Ayuntamiento de Inca por el alcalde Alfonso Reina Bono, las autoridades, comisión y pueblo.

10.15. Acompañamiento del homenajeadado desde su domicilio a la Iglesia Arciprestal.

10'30. Misa solemne en honor a Santa María la Mayor, que celebrará el Ilmo. Sr. Vicario Episcopal de la Diócesis con la asistencia del Orfeón Harpa de Inca, dirigido por Don Jaume Albertí, que cantará la misa en Honor a Santa María la Mayor, del compositor Bernardo Salas.

11.45. Acto de Imposición de la Medalla de Oro al Mérito en el Trabajo a D.

Baltasar Tortella Munar, por el Ilmo Sr. Subsecretario del Ministerio de Trabajo en el Auditorium de la Plaza de José Antonio, conocida popularmente como la plaza de los pinos. (Actual plaça de Mallorca.)

13.00. Vino español en el nuevo mercado de Abastos, ofrecido por el Ayuntamiento de Inca. (Mercat Cobert.)

14.00. Comida de homenaje que la Comisión Ciudadana ofrece al Ilmo Sr. Subsecretario del Ministerio de Trabajo, autoridades y homenajeado al celler de Can Amer."

La ciutat d'Inca es va vestir de gala per celebrar en el dia tan important de la patrona inquera una condecoració que passaria a la història d'Espanya.

Record que eren quatre medalles que aquell mateix dia s'imposaven a Espanya¹⁷: una d'elles al meu mestre, l'amo en Baltasar. Una entrevista¹⁸ del qui fou batle d'Inca, Antoni Pons, conegut al món periodístic amb el sobrenom que *Juan María Palma*, a Baltasar Tortella deia el següent:

"Continúa viniendo gente a mi casa después de esta condecoración. No me impresiona mucho aunque agradezco de corazón su intención, sus elogios y sus

17 Cal tenir en compte que com a referència històrica de l'esdeveniment tan sols havien estat dos balears els qui, amb anterioritat, havien rebut la condecoració de la Medalla d'Or al Treball: l'enginyer i constructor del passeig Marítim de Palma Gabriel Roca García, i el famós sociòleg Bartomeu Quetglas Gayà.

18 Juan María Palma, "Don Baltasar Tortella Munar. Alfarero" al diari *Baleares*, 8 d'octubre de 1964, p.8

palabras de aliento. Ya estuve en Palma, hace unos años, trabajando en el stand de la Feria de Muestras. Dicen que la gente me admiraba. Resulta chocante que en nuestro país se admiren de ver un hombre que trabaja."

Finalment, vull agrair a la meva dona Cati Guardiola i a totes les persones que m'han ajudat a realitzar aquest article, especialment al meu amic historiador de l'Art Bartomeu Martínez, la seva total col·laboració, atès que sense ells aquest treball no hauria arribat a bon port.

Aquestes darreres paraules de mestre Baltasar recollides a la premsa de l'època i que broten d'una personalitat humana, senzilla i treballadora, són testimoni fidedigne d'unes altres que l'historiador Guillem Rosselló Bordoy cità al llibre *Ceràmica Popular de les Illes Balears* (Palma, 1997): "El coneixement dels estris que ha emprat un poble en la seva vida diària és un document primordial per aconseguir una aproximació a l'home."

Que sigui, doncs, per a mestre Baltasar Tortella el meu agraïment i els de tots els qui varen seguir les seves passes.